

**Sonja Seferović**, *Dubrovčani XX. stoljeća. Tempi passati*, sv. 1. *Spomenar*, sv. 2. Dubrovnik: Matica hrvatska - Ogranak Dubrovnik, 2014, 425 str., 447 str.

Dva sveska knjige Sonje Seferović o Dubrovčanima i Gradu, pod naslovima *Tempi passati* i *Spomenar*, nova su izdanja Matice hrvatske, Ogranak u Dubrovniku. Sadrže dvjestotinjak biografija otprilike triju generacija odabranih Dubrovčana i daju nam priliku da ih vidimo i doživimo upravo onako kako su sami željeli. Imajući na umu društvene i kulturno povijesne aspekte ove knjige, mogli bismo je nazvati dubrovačkom novijom poviješću, odnosno poviješću Dubrovnika od sredine 20. stoljeća do našeg vremena. Jer, premda Grad ponekad i doživljavamo kroz njegove urbanističke paradigme, kroz njegove vedute i prostorne sadržaje, Grad prije svega čine njegovi stanovnici i njihova individualna iskustva.

Protagonisti ove knjige, čiji portreti daju temeljni sadržaj i smisao, povijesni su subjekti jednog vremena koje je već, prihvaćali mi to ili ne, postalo prošlost. Mi, koji smo kao mlađi bili dio toga svijeta, zapravo smo sada već retro figure ovog novog doba. Stoga dobro razumijemo svijet okupljen u ovim svescima, blizak nam je jer znamo njegove ishodišne točke, njegove tijekove i završnice. Vremenu u kojem sada živimo nismo u mogućnosti odčitati ni neposredni slijed, a kamoli zagledati se u budućnost. Upravo stoga autorica ovih dvaju svezaka, neopterećena ekonomskom i demografskom poviješću, ali zato s duboko proćućenim smislom za mikro-historiju, za "povijest pješaka", donosi popriličan niz odabranih dubrovačkih biografija u kojima njezini izabranici progovaraju sami (uz nenametljivo vodstvo autorice) o svojim putovima, osjećajima, vjerovanjima, preokupacijama, zanimanjima, iskustvima, odnosima i komunikaciji, životnoj praksi. U ovom društvu nalaze se oni koji su svojim djelovanjem na širem društvenom ili pak na užem obiteljskom planu sudjelovali u stvaranju okolnosti naklonjenih ovome Gradu i njegovim građanima, individualci koji su prepoznati ne samo kao kulturna baština ovoga Grada, nego kao njegovo duhovno bogatstvo - *human treasure*.

Autoricu zaokupljaju pozitivna nastojanja i djelovanje pojedinaca, gdje gdje i obitelji, na oplemenjivanju svakodnevice Grada. Ona rekonstruira njezine sadržaje tako da se fokusira na male stvari, na osobno i intimno, a ne na presudno, poglavito i monumentalno, premda se u skromnoj popudbini često krije dojmpljiva monumentalnost. Autoričina interpretativna strategija sadržana je u svjedočenju njenih protagonista o sebi samima. Riječ je, dakle, o narativnom diskurzu, što znači da se ovo štivo ugodno i lako čita, pri čemu protagonisti, potaknuti ciljanim i dobro osmišljenim natuknicama, pripovijedaju svoju životnu priču, rekonstruiraju ritam svojih koraka na otvorenim prostorima Grada, i ne samo na tim, rekli bismo, saločama Grada, nego i u intimi svojih kuća i domova, radionica, učionica, ambulanti i brodova, u odnosima sa svojim podređenima, nadređenima, ukućanima, učenicima, pacijentima, prolaznicima. I zato autorica niže portret do portreta, cijeli dugi niz osebnih i reprezentativnih osobnosti, temperamenata, izričaja, ljudi koji su Gradu dali svoje ruke i svoj glas, udahnuili mu duh ili dah, učinili ga dobrim mjestom življenja, oblikovali mu karakter, podarili mu osmijeh, obogatili ga svojim prosudbama, obgrlili ga svojom izvrsnošću.

Autorica odabire portrete prema vlastitim uspomena, sjećanjima, susretima i prepoznatljivošću iz rane mladosti, školskih dana, doba zrelosti, no najveći broj njezinih odabranih jednostavno su ljudi koji su svojim životnim ulogama, znanjem, talentima, profesionalnošću i dosljednošću odavno ušli u usmenu tradiciju ovoga Grada i postali dio mita o Gradu, mita koji traje i raste kako vrijeme prolazi. Princip odabira portreta nužno je, kao svaki drugi izbor, subjektivan, on uvijek nosi pečat autorova iskustva. Iako je svaki portret jedinstven, zapamtljiv i nezaboravan, autoričin koncept nije dovršena cjelina. Kao što je sama naglasila u jednom od predgovora, ova kolekcija likova, bolje reći ove dvije kolekcije mogu uvijek biti dopunjene novim portretima. Mogu, dakle, biti proširene drugim protagonistima, odnosno stanovnicima Grada koji imaju zanimljive ideje, koji nisu trtili vrijeme koje im je dano, nego su na osobit i domišljat način obogaćivali svakodnevicu Dubrovnika. Tako je uostalom i došlo do drugog sveska, kad ju je autorica, zamislivši jednu koncepciju sa stanovitim

brojem portreta, poželjela popuniti novima, pa se odlučila za još jedan svezak kako bi svi oni koje je željela ovekovečiti pronašli svoje mjesto i stranicu u ovom projektu.

Autoričin uradak odgovara na pitanje kako se društvene vrijednosti privatnog prostora očituju u prirodi javnog, odnosno vanjskog gradskog života, drugim riječima, kako su ljudi čiji portreti čine sadržaj ove knjige oblikovali svakodnevicu Dubrovnika svoga vremena, dali joj uvažena, hvalevrijedna, poštovanja dostojna određenja i vrijednosti, pretvorili rutinu gradske svakodnevce u nešto više (ugodan doživljaj, lijep susret, dobru vijest, kvalitetan predah od višednevne južine, pozitivan izazov Fortuni, dobru i poticajnu, pa čak i uzbudljivu priču). Upravo u tome sadržani su autoričini motivi. Svoju intenciju realizirala je, dakle, izborom onih Dubrovkinja i Dubrovčana koji su svojim biografijama mogli i željeli protumačiti ovu koncepciju. Njezina osobita draž je u tome što sami izabranici, nesvjesni svoje uloge u stvaranju povijesti, pričaju na stranicama ovih dvaju svezaka svoje životne priče.

Svi su oni Raguzei - Dubrovčani u najsuptilnijem smislu, kaže autorica, ma što god to značilo; mislim da se to ipak odnosi na činjenicu da nisu svi rođenjem Dubrovčani, ali su to postali življenjem i posvećenošću ovom gradu.

Listu dubrovačkih protagonista otvara ribar i nekada konobar u hotelu "Imperial", Vlaho Andrijić. Životno zanimanje konobara, ali na brodu, imao je Stijepo Letunić. O moru i "navigaciji" pripovijeda Vlaho Ljubić. Cijeli je niz kapetana koji govore o svom životu u dosluhu s vjetrovima, morem i lukama, među njima i Pero Arsete. Mladen Mojaš prisjeća se povijesti gruške luke, Željko Njirić svojih dana "navigacije", a Miho Sjekavica progovara iz udobnosti svoje kuće s pogledom koji dominira Gruškim zaljevom. Autorica spominje i ugledne profesore: prof. Andro Banović, prof. Pavica Šperk Šundrica koja se prisjeća davnih dana svoje mladosti provedene u Gružu, profesorica mr. sc. Eta Rehak, književnica i aktivna djelatnica Matice hrvatske, ogranka u Dubrovniku.

Andro Beusan, sportaš i šahist, vodio je život neraskidivo povezan s Dančama, Porporelom i klubom "Jug". Miljenko Bijejele unuk je dubrovačkog "fakina", barjaktar i vlasnik vodoinstalaterske

radionice. Vodoinstalatler je bio i Vjeroslav Šoša, koji je pripovijedao o prvim radionicama vodovoda. Slična je priča i Tomislava Vlahušića.

Veliki je broj liječnika našao mjesto na stranicama ove knjige. Među njima je dr. Stijepo Bogdanović sa svojim lopudskim i gruškim pripovijestima, a govori i o radu u staroj bolnici na Šiškovu. Dr. Mato Ivanović, pedijatar, pričao je o Birimišinoj kavani na Brsaljama. Žarko Veramenta sjećao se da je iz "despeta" upisao medicinu. Rendgenolog Petar Kačić govori o svojoj posvećenosti struci, "Jugu" i baštini. Nikša Sindik govori o sebi i svome dundu Ivu Dulčiću, kojem se uvijek divio. Marko Margaritoni bio je i liječnik i povjesničar - pisac. Branko Munitić, stomatolog, pripovijedao je o obiteljskoj hoteljerskoj tradiciji. Mikroskop je prvi suradnik Kate Ljubimir. Omiljeni ljekarnik, dugovječan gospodar bio je Miše Ivetta. Dugovječan je i Ivo Ljubimir, suvremenik Austro-ugarske Monarhije, počasni član "Duba". Luko Bradarić, pravnik i povjesničar, posvetio se starinama i etnološkoj baštini Grada istražujući "ceremonijale i feste", te kako se slavio Sv. Vlaho. O pelješkom vinu ovdje govori Josip Braenović, kao i o svom ratnom stradanju, te robijanju u Lepoglavi. Vinogradar Marko Anđelinić posvetio se malvaziji, a o vinu govori i priča podrumara Iva Knega. Gospodarstvenik i profesor ekonomije dr. Jerko Brešković podrijetlom je iz Nerežišća, ali se osjećao Dubrovčaninom. Gospoda Danica Casagrande bila je najstarija dubrovačka vodičica, aktivna do kasnih osamdesetih, a njezina priča govori o festi Sv. Križa, o povijesnim temama i turističkim prospektima. Zdravko Kobencel pripovijeda o glazbi, plemstvu predaka, o Igrama i Zagrebačkim solistima. Tomislav Domić, vlasnik čistionice u Kolorini, govori o tome što znači živjeti u Pilama, o povijesnim manufakturama sukna. O životu u Pilama svjedoči i Tonči Pače, izučeni stolar odan boksu i čuvarskoj službi. Pero Pavlović sinonim je dobrog trgovca. Fani Domijan ispred svoje lijepe kuće, palače na mletačku, govori o Sustjepanu, o familiji, o svome školovanju, o brodicu koja je plovila na relaciji Mokošica - Sustjepan. Slična je životna ispovijest i Nevenka Gavranica iz Sustjepana. Paulina Kisić Vrenko pričala je autorici o vlastitoj tvornici tjestenine, o ledu i mlinovima na izvoru

Omble. Vlaho Dražić ima ovdje svoju priču u kojoj je dominantna trajna privrženost Kalamoti i glazbi koju je prenio na obitelj.

Mladen Ercegović istaknuo je obiteljsku tradiciju knjižara i nakladnika, a govorio je i o dubrovačkim tiskarima. U tom je društvu i Hrvoje Filičić iz obitelji obrtnika, kojemu je “Stradun dnevni boravak, a Peskarija đardin”. Na sličan način doživljava otvorene prostore Grada i Zvonko Hercigonja. Rina Franasović opisala je svečanost otvorenja željeznice, a govorila je i “o vijadima, o teatru, o ljetu u Gradu”. Erna Gozze, s “butigom na Stradunu”, otkrila je da joj je umjetnost davala smisao životu.

Maruška Gozze ispričavala je u svojoj biografiji o zabavama iz doba njezina djevojaštva koje su se organizirale u Ženskoj zadruzi, o Dubravi, o Gunduliću. Don Danko Gatić govorio je o svećeničkom pozivu i ratnom stradanju. Povijest dubrovačkog turizma započeo je hoteljer Neno Kljunak, a o svojoj povezanosti dubrovačkom turizmu govorio je dr. Antun Kobašić. Život u Lapadu svjedoči Blaženka Kordić, s pričom koja govori o tramvaju. Nostalgijna su sjećanja na Lapad Žiža Pitarevića. O staroj kući u Lapadu govori priča Anke Radica. Montovjerne u prošlosti prisjećao se Mato Šarić, a nezaboravnog djetinjstva na Trećem konalu Jakica Šoletić. O pekari Gulin pripovijedala je Perica Kosović, prisjetivši se i zabava na Pelinama i Prijekome. Ing. Juraj Kovačević prisjetio se svojega rukovođenju rasvjetom u kazalištu i na Ljetnim igrama. O doživljaju Ljetnih igara saznajemo iz životne priče Bube Marinović. O Gradskoj kavani govori Vinko Krampus. Tonči Krasovac priča o povijesti zvonika, o festama i obrtima u Gradu. O generacijama brodograditelja govori brodograditelj Mato Krile, o obiteljskom obrtu brijača Venčeslav Križ. Takvu je tradiciju njegovala i obitelj Marčinko.

“Nikad mi se ništa nije srušilo” rekao je u svojoj priči građevinar Tihomil Vranješ. Što je značilo “kupiti u Domjana” prisjeća se Anica Krstelj, a o svome životu u gruškome ljetnikovcu Gundulić, Jasna i Đino Lasić. O Lokrumu kao svome domu pričala je Sofija Dabelić. Glumačka obitelj Martinović donosi povijesne sličice iz života grada u svojoj priči. Slijedi priča o pet sestara Nadramija s Brgata, o župskim korijenima Antuna Miloslavića. Život

župski u oskudici opisao je Nikola Sambrailo. Anka Miloš pripovijeda o životu na Jezuitima. Zanimljive su priče Dore Plenković Čizek, Mire Pulitika, Marije Račić. Dora Sagrestano imala je život ispunjen dubrovačkim ambijentom. O “pastiđerijama” u Gradu saznajemo iz priče Nade Scattolini. O prijateljima i prijateljstvima govori Lela Stjepović, a o butigama na Stradunu Franica Storelli. O šnajderskim salonima puno je znala Marija Mimila Škerlj, a o šivanju dječjih kostima za “maškarate” Zita Vigjen. “Maškaratama” se oduševljavala i Danka Zuanić. Našao je mjesto na ovim stranicama i životni optimizam Nine Valjalo. Neobičan je životni put i puna raznolikosti životna priča Boža Pustića. Mario Šundrica pojavljuje se kao filmski kroničar Grada. Antun Trojković svjetski je prvak sitopisa, Vojslav Učović doajen dubrovačkog odjetništva, a Luko Vikić pogrebnik.

Nastavak je ovih dubrovačkih priča i pričanja u drugom svesku, koji ima naslov *Spomenar* prema rubrici u *Dubrovačkom vjesniku* koja je izlazila tijekom četiri godine (2001-2004). Vedran Alborghetti govori o četiri generacije svoje obitelji koje su odrasle među zidinama Grada. Vočar i maslinar mr. sc. Pavle Bakarić govori o struci koja je ispunila njegov život. Mato Baković imao je s teatrom i Igrama iznimno bogat i ispunjen život. O dubrovačkim “lumbardjerima i trombunjerima” saznajemo iz priče Vlaho Banovića. Ivo Beusan donosi priču strasnog kolekcionara maraka i kartica. U sudbini Iva Biočine krije se povezanost s dubrovačkim povijesnim prostorom. Četiri su generacije optičara u obitelji Bogdan. Bogata je sjećanjima i emocijama priča Nade Bojko. O rodoslovlju obitelji starom sedam i po stoljeća govori Rene de Bona. O svojoj slikarskoj i pjesničkoj strasti i životu na relaciji od Cavtata do Dubrovnika govori Marusja Brautović. Profesorica Milica Bravačić pripovijeda o kontaktima sa slikarom Vlahom Bukovcem koji je portretirao članove njezine obitelji. Ivo Buratović - to je priča o posljednjem dubrovačkom brodograditelju iz Rijeke dubrovačke. O svome jedinstvenom poslu pripovijeda šaptačica i inspicijentica u dubrovačkom teatru Kaća Carević, a o ljepoti svakodnevnog druženja s glazbom Pietro Cavaliere. Antunu Cetiniću su Grad i nogomet jednako u srcu. O djetinjstvu na Solitudu

priča klesarski majstor Pasko Di Ceglie. O trajnoj povezanosti slikara Ferdinanda Drabeka s ljepotom Kalamote pripovijedala je njegova kći, dr. Jasmina Vrbica. Vječno je zaljubljena u kazalište Žuža Egrenyi. Crtice iz obiteljske prošlosti donio je u svojoj priči Miško Ercegović. O depozitu, banjama i prvom američkom filmu čujemo iz pripovijedanja Ernesta Fabrisa.

O rodu Fiskovića govori akademik Igor Fisković. Franica, Miljenko i Ivan govore o svome ocu, dr. Vinku Foretiću, kao uzoru discipline, reda i rada. Gruškoga se djetinjstva sjećao dr. Boris Franušić koji je život posvetio astronomskoj navigaciji. Priča Željka Franušića govori o požrtvornom angažmanu zaposlenika "Elektrojuga" u vrijeme Domovinskog rata. O vječnom interesu za ljudski lik slušamo iz usta grafičara i slikara Iva Grbića. Posvećenost životnom zanimanju medicinske sestre očituje priča Vukice Hauswitschka. Nataša Jašić donosi sličice iz prošlosti lapadske obitelji Brilli. O obiteljskoj tradiciji autoprijevoznitstva govori Mato Jelavić. Uspomene na Domovinski rat donosi prof. Ivo Jelić. Kapetan Ivo Jerković pripovijeda kako se nekad "navegalo" i tko su bili "profesuri stare nautike". Četrdeset je godina vjernosti dubrovačkim Ljetnim igrama u životu Joška Juvančića, a četrdeset godina odanosti veterinarskoj struci otkriva priča gospara Miha Kacige. S Gružem je u srcu Pero Katušić, a na život posvećen kazališnoj umjetnosti podsjeća Marija Kohn. "Jug" i "Atlantska" bili su najvjerniji suputnici Đura Kolića. Svojim je sjećanjima Brigita Masle podastrla priču o svome ocu, slikaru Antunu Masli, o njegovoj jednostavnoj ljepoti i iskrenosti. O jedinstvenoj kolekciji lula i svome profesionalnom opredjeljenju za turizam pričao je Lukša Lucianović. Što to znači baviti se kazalištem u sebi kazao je u svojoj priči glumac Zoran Pokupec - Pinki.

Priča Katije Medi nadahnutja je župskim zavijajem. O općinjenosti Gradom i njegovim nasljedem čuli smo u priči mr. sc. Pera Portolana. Zanimljiva je i priča utemeljitelja i voditelja puhačke

glazbe, Nina Puljizevića. Josip Pupator govori o svojim precima iz Šumeta. Mira Rathmann kći je glasovite kazališne heroine, Katicice Labaš. O odanosti moru i pomorstvu saznajemo iz priče kape-tana Vicka Savina. Nezaobilazan doprinos glazbenom životu Grada dala je obitelj Šapro. Gotovo je pola stoljeća stara tradicija obiteljskog obrta izrade lutaka u obitelji Štakula, a gospođa Slava bila je stup toga posla. O prvoj ženi liječnici u dubrovačkoj bolnici riječ je u portretu dr. Katicice Šupe.

Nižu se portreti *Spomenara*, ali ni tu nije kraj, kako je napomenula autorica. Dubrovnik traje, njegov mit osmišljavaju neki novi ljudi s novim pričama, koje će jednog dana netko drugi ispričati. Jer ono što je bilo jučer, danas je već povijest, a vrijeme tako brzo zaboravlja u ovom frenetičnom ritmu života svoje bivše uloge i stara odijela, da je doista potrebno da nas netko na njih podsjeti kao što nas je gospođa Sonja podsjetila, na stare zanate i zanimanja kojih više nema ili netragom nestaju, na dičnu ulogu kapetanske profesije ili barjaktarske funkcije na festi Sv. Vlaha, na časnu ulogu žene, majke i odgojiteljice u obitelji koja je, bez obzira na svoj kućni status, znala biti i bila prava dubrovačka gospođa. Danas to uspijeva rijetkim ženama koje su zaposlene. Podsjetila nas je i na toponimiju, koju polako zaboravljamo u košmaru vlastitih sjećanja i toponimičkih novotvorina.

Ove povijesne sličice nisu prolazne vrijednosti, premda svoj nastanak duguju jednoj novinskoj inicijativi *Dubrovačkog vjesnika*. Nakon što ih prolistate, možda ćete ih i odložiti na neko vrijeme. Jer, spomenari postaju kućne relikvije tek kad im listovi požute, a viticama ukrašeni incijali na dnu nemuštih stihova postanu nerješive zagonetke. Za očekivati je, dakle, da će dionice ovog projekta Sonje Seferović, koje već sada imaju svoju iznimnu vrijednost, osobito porasti kad i ovo naše vrijeme uskoro postane tek *tempo passato*.

Slavica Stojan